

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Шиліна Н. Є.

E-mail: natuccy@mail.ru

Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова (м. Одеса)

Становлення інформаційного суспільства пов'язане з виникненням та розвитком такої важливої метаструктури як інформаційна мова, базовою структурою якої є розмовна мова.

Звертаючись до історії еволюції, можна помітити, що розмовна мова виникла у ході тривалого інформаційного впливу мільйонів людей для забезпечення їх життєвих потреб. Мова, а згодом і писемність, з'явилися у процесі спільної праці. Це виявилось вирішальним фактором як для росту комунікативності між людьми та інтенсифікації інформаційних процесів, так і для вдосконалення самого процесу пізнання оточуючого світу, для розвитку науки, яка виступала у якості мовної системи вже більш високого рівня спільності [1].

Безумовно, будь-яка комунікація – це, передусім, засіб, який дозволяє на відстані дізнаватись про людину, її поведінку і звички, передавати свій досвід і знання. Комунікація – процес, за допомогою якого здійснюються і розвиваються усі різноманітні людські взаємовідносини, символи і знаки, а також засоби для їх передачі у просторі і збереження в часі. Комунікація спрямована на спільну діяльність усього живого на Землі, на об'єднання усіх людей в єдину соціальну структуру. І саме мова виступає тим засобом, який забезпечить єдиний комунікативний простір, вільну циркуляцію інформації в соціальних групах.

Таким чином, можна побачити, що уявлення про мову як одиницю інформаційної структури поступово розширюється, сприяючи тим самим як вдосконаленню вже існуючих мов (розширення словникового запасу, уточнення граматики розмовної мови, збагачення новими термінами і поняттями мови наукової), так і виникненню і розвитку мов більш високого рівня. Тобто актуальним стає питання щодо мовної компетенції кожного індивіда в умовах інформаційного суспільства, яка не зводиться лише до мовленнєвої діяльності, до реалізації і використання мовної системи. Мова і мовлення обслуговують і поєднують всі інші види діяльності, адже комунікація може виявлятися у всіх формах суспільної свідомості – науці, мистецтві, релігії, політиці, праві – і така взаємодія різних видів діяльності передбачає наявність певних знань, умінь і навичок, що є однією з базисних характеристик особистості, її компетентності.

Виникає необхідність з'ясувати сутність понять “компетентність”, “компетенція”, “мовна компетенція”, “мовленнєва компетенція”. Звернемось до словникових джерел. Так, за новим тлумачним словником української мови [8, С. 305] «компетенція» – добра обізнаність із чим-небудь; «компетентний» – який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий.

В іншому словнику [11, С.247] ми знайшли таке тлумачення даних понять. «Компетентність» – 1) володіння компетенцією; 2) володіння знаннями, які дозволяють судити про щось. «Компетенція» – коло питань, в яких дана особа володіє пізнанням, досвідом. Поняття «компетентний» тлумачиться як: 1) той, хто володіє компетенцією; 2) знаючий, обізнаний в певній галузі.

Отже, в загальному розумінні, терміном компетенція позначають характеристику поведінки, домінуючу форму активності особистості, наявність відповідних навичок і вмінь, ступінь оволодіння певним видом діяльності. Компетенція не може зводитися до знань і навичок. Компетенція – це те, що породжує вміння, дії, її можна розглядати як можливість встановлення зв'язків між знаннями та ситуацією, що найбільш ефективна у вирішенні проблеми.

Компетентність у смисловому значенні охоплює три аспекти: знання, вміння, навички. Термін «компетенція» широко використовується в наш час там, де йдеться про навчання і виховання.

У мовленнєвій діяльності розрізняють мовну компетенцію і мовленнєву, яка включає в себе лексичну, фонетичну, граматичну, діалогологічну та комунікативну. Термін «мовна компетенція» було введено Н. Хомським близько середини ХХ століття. Зміст цього поняття запропонував Д. Слобін, який, досліджуючи психолінгвістичну проблему «мовних здібностей, знання про мову і мовної активності», довів, що існує різниця «між тим, що людина теоретично здатна говорити і розуміти, і тим, що вона насправді говорить і розуміє в конкретних ситуаціях» [10, С.22-23].

А.М. Богуш тлумачить мовну компетенцію, як засвоєння і усвідомлення мовних норм, що склалися історично у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності у процесі використання певної мови. Мовна компетенція – це інтегративне явище, що охоплює цілу низку соціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок задля успішного здійснення діяльності в конкретних умовах спілкування. Під мовленнєвою компетенцією автор розуміє вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення [7].

О.Д. Божович розглядає «мовну компетенцію» як психологічну систему, що включає два основних компонента: мовний досвід, накопичений людиною в процесі спілкування і діяльності; і знання про мову, засвоєні в процесі спеціально організованого навчання [4, С. 33-44].

Під мовною компетенцією М.Р. Львов розуміє «знання граматики, фонетики, лексики, стилістики тієї мови, що вивчається» [6]. Автор підкреслює, що дуже важливим аспектом означеної проблеми є такий: мовна компетенція

не повинна розглядатися окремо від мовленнєвої компетенції, а слугувати її теоретичною основою – шляхом аналізу і синтезу текстів на мові, що вивчається.

Мовна компетенція, за словами Д.І. Ізаренкова, передбачає, по-перше, знання одиниць мови всіх рівнів (фонетичного, лексичного, словотвірного, морфологічного й синтаксичного), а, по-друге, пов'язана з формуванням здібності на основі мовного матеріалу і правил комбінування мовних одиниць будувати необмежену кількість комунікативних одиниць певної семантики [5, С. 54-60].

Повертаючись до проблем сучасного суспільства, зазначимо, що глобальна інформатизація суспільства, розширення і якісні зміни характеру міжнародних зв'язків, їх переважаче значення в суспільному житті визначають перебудову системи освіти у вищій школі. Пріоритетним завданням вищої професійної освіти є формування майбутніх фахівців з достатнім рівнем сформованості комунікативної компетенції для успішного обміну науково-технічними досягненнями, із знанням мови як елементу культури. Покращення якості професійної мовної та мовленнєвої підготовки спеціалістів продиктоване необхідністю розробки нових підходів до освіти у всьому світі, розвитком компетенції, успішне освоєння якою дозволить їм побудувати базу свого особистого і соціального життя з практичними навичками і уміннями її реалізації в професійній діяльності. Забезпечення сучасного рівня і нової якості виховання молоді передбачає вдосконалення змісту форм і методів навчання.

Розуміння комунікативної компетенції зарубіжними дослідниками веде до розгляду психологічних, культурних, соціальних чинників, які знаходяться в певних відносинах і утворюють цілісність і єдність. Позиція вітчизняних учених полягає в теоретичному аналізі її складових в цілях інтенсифікації процесу навчання. Автори висувають різні складові комунікативної компетенції. Відзначимо найбільш важливі з них: мовна компетенція (Бондарко О.В., Верещагин Є.М., Костомаров В.Г.), лінгвосоціокультурна (Верещагин Є.М., Ішханян Н.Б., Костомаров В.Г.), наочна (Єрмакова Л.А., Ізаренков Д.І.), навчальна (Бім І.Л.), паралінгвістична (Колшанський Г.В.).

Тобто мовна компетенція стає фундаментом, першоосновою для формування комунікативної компетенції. Що ж розуміють під комунікативною компетенцією?

За М.Р. Львовим, комунікативна компетенція має на увазі не лише теоретичні знання, але й навички, вільне володіння мовленням [6, С.174].

Д.І. Ізаренков, досліджуючи означену проблему, тлумачить комунікативну компетенцію як «здатність людини до спілкування в одному, декількох або всіх видах мовної діяльності, що становить особливу якість мовленнєвої особистості, набуту в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання» [5, С. 56]. Автор відзначає, що комунікативна компетенція формується у процесі взаємодії трьох основних, базисних своїх складових – мовної, предметної і прагматичної компетенцій.

Комунікативну компетенцію М.У. Мазо визначає як «здатність здійснювати мовну діяльність, реалізуючи комунікативну мовну поведінку на основі фонологічних, лексико-граматичних, соціолінгвістичних, предметних і країнознавчих знань і навичок і за допомогою вмінь, пов'язаних з дискурсивною, ілюктивною і стратегічною компетенцією, відповідно до різних завдань і ситуацій спілкування в рамках тієї або іншої сфери спілкування» [7].

Н.Ю. Сиягіна виділяє наступні компоненти комунікативної компетенції: толерантність, комунікативність, упевненість в собі, адаптивність, тактовність, самовладання, організаторські здібності, цілеспрямованість, відповідальність і ін. На думку автора, основними ознаками професійного самовизначення спеціаліста з вищою освітою є: «реалізація людиною своїх індивідуальних особливостей, рис, якостей, здібностей і потенціалу; вибір «планки» для себе з того, що вимагає соціум, які диктує норми, стандарти, і ухвалення своєї мети, свого сенсу діяльності; визначення своїх вже наявних особистісних якостей, відповідних вимогам, нормам, цінностям; передбачення своїх потенційних якостей, відповідних вимогам, нормам, цінностям; проектування власного розвитку, що включає і перегляд, і коректування, і нову постановку мети» [9].

О.В. Федорова пропонує авторське визначення терміну комунікативна компетенція. За її визначенням, комунікативна компетенція представляє собою «багатоаспектну здібність вести іншомовне спілкування з представниками іншої культури, здібність здійснювати міжкультурне спілкування на основі фонологічних, лексичних, граматичних, соціолінгвістичних та країнознавчих знань і навичок у відповідності з розв'язанням задач і ситуацій спілкування» [12, С. 132- 142].

Комунікативна компетенція, на думку автора, включає комплекс таких компонентів: лінгвістична, прагматична, соціокультурна і лінгвокраїнознавча, дискурсивна, паралінгвістична компетенції. О.В. Фёдорова у своєму дослідженні подає характеристику комплексу умов, які сприяють формуванню комунікативної компетенції студентів вузів [13].

Процес формування комунікативної компетенції досліджувався також М.В. Мазо. Нею було розкрито взаємозв'язок між поняттями «комунікативна компетенція», «інноваційна технологія» та «педагогічна технологія». На думку автора, розробка відповідної педагогічної технології дозволяє виокремити основні перспективні напрями щодо найбільш ефективного формування комунікативної компетенції [7].

Гіпотетичним представленням ефективною методичної системи формування та розвитку комунікативної компетенції студентів будь-якого профілю можна вважати міждисциплінарний підхід до відбору й організації навчального матеріалу за рядом дисциплін, а також за використанням найбільш частотних лексико-граматичних конструкцій для втілення об'єктів мовної комунікації [2, С. 271-280.]

Комунікативну компетентність ми розглядаємо як комплексне застосування мовних і немовних засобів (міміка, жести, рухи) з метою комунікації; вміння адекватно й доречно практично користуватись мовою в конкретних навчальних і соціально-побутових ситуаціях; уміння адекватно орієнтуватись в ситуації спілкування, ініціативність спілкування; вміння приймати, вирішувати самостійно мовленнєве завдання [3].

Наше дослідження стосувалось мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку, адже сформованість даної компетентності запрограмована Базовим компонентом дошкільної освіти, прийнятим у травні 1998 р. колегією Міносвіти. Запропонована така структура мовленнєвої компетентності дітей до школи, яка складається із критеріїв і показників. Фонетична компетентність як критерій – це правильна вимова всіх звуків рідної мови, звукосполучень згідно з орфоепічними нормами, наголосів, добре розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонемі; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темпу, тембру, сила голосу, логічні наголоси тощо). Її показники – правильна вимова звуків; розвиток фонематичного слуху; виразність мовлення. Так, під лексичною компетентністю розуміють наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів. Показники – словникове багатство; розуміння семантики слів. Граматична компетентність – неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови згідно законів і норм граматики (рід, число, відмінок, клична форма тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних норм. Показники граматичної компетентності – морфологічна правильність мовлення; синтаксична будова мовлення; наявність оцінно-контрольних дій. Діамонологічна компетентність передбачає розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати на запитання і звертатися з питаннями, підтримувати та розпочинати розмову, вести діалог, складати різні види розповідей. Її показники – вміння будувати діалог з партнером; зв'язні висловлювання репродуктивного характеру; зв'язні висловлювання творчого характеру. Комунікативна компетентність – це комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування. Показниками є: наявність формул мовленнєвого етикету; ініціативність спілкування.

Наведемо приклад оцінювання рівнів комунікативної компетентності. Високий рівень комунікативної компетентності: у мовленні дитини налічується 5-6 формул мовленнєвого етикету в кожній комунікативній ситуації; до 10 ввічливих слів; вдало використовує мовленнєві штампи; дитина виявляє ініціативність у 8-9 ситуаціях, активно вступає в бесіду. Достатній рівень: у мовленні дитини налічується 4-5 формул мовленнєвого етикету в кожній комунікативній ситуації; до 8 ввічливих слів; вдало використовує мовленнєві штампи в різних ситуаціях спілкування, крім деяких (наприклад, ситуація конфлікту); дитина виявляє ініціативність у 6-7 ситуаціях. Середній рівень: у мовленні дитини налічується 3-4 формули мовленнєвого етикету в кожній комунікативній ситуації; до 6 ввічливих слів; вдало використовує мовленнєві штампи лише в деяких ситуаціях спілкування; дитина виявляє ініціативність у 4-5 ситуаціях; вступає в бесіду лише після заохочення дорослого. Низький рівень: у мовленні дитини налічується 1-2 формули мовленнєвого етикету в кожній комунікативній ситуації; до 2-3 ввічливих слів; вдало використовує мовленнєві штампи лише в деяких ситуаціях спілкування; дитина виявляє ініціативність у 1-3 ситуаціях; пасивна, вступає в бесіду лише після заохочення дорослого.

Результати дослідження показали, що комунікативна компетентність є кінцевим результатом сформованості мовної і мовленнєвої компетентності і в подальшому буде визначати успішність різних видів навчальної діяльності дитини у школі. Є всі підстави для того, щоб провести відповідні паралелі між рівнем сформованості комунікативної компетентності і рівнем успішності навчальної діяльності на всіх ланках освітнього процесу.

Таким чином, проблема комунікативної компетентності, яка включає у себе мовну і мовленнєву компетентності, постає у сучасному суспільстві у новому ракурсі, і її актуальність викликана сучасними процесами перебудови усіх аспектів і рівнів спілкування у соціальному просторі. І саме освіті відводиться головна роль у формуванні вміння орієнтуватися у сучасному комунікативному просторі, у забезпеченні необхідними видами компетентності, в оволодінні необхідним досвідом для саморозвитку і самоактуалізації у сучасному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. / Р.Ф. Абдеев; под ред. Е.С. Ивашкина, В.Г. Деткова. – М.: ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
2. Барабанова Н.Р. Междисциплинарная координация в формировании коммуникативно-речевой компетенции студентов /Н.Р. Барабанова // Актуальные проблемы теории коммуникации: сб. научн. трудов. - СПб. - Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 271-280.
3. Богуш А.М. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі / А.М. Богуш, Н.Є. Шиліна – Одеса : ПНЦ АПН України, 2002.– 336с.
4. Божович Е.Д. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы / Е.Д. Божович // Вопросы психологии. – №1. – 1997. – С. 33-44
5. Изаренков Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д.И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – №4. – 1990. – С. 54-60
6. Львов М.Р. Основы теории речи /М.Р. Львов // Уч. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр "Академия", 2000. – 248с.
7. Мазо М. В. Педагогическая технология формирования коммуникативной компетенции у студентов: Автореф. дис... к-та пед. наук / М.В. Мазо – Саратов, 2000. – 24 с.
8. Новий тлумачний словник української мови /[у 4-х томах] – К.: видавництво «Аконіт», II том, 1999. – С. 305
9. Синягина Н.Ю. Психологические особенности педагога дополнительного образования / Н.Ю. Синягина. – Внешкольник. - 2002. – 234 с.
10. Слобин Д. Психолінгвістика/ Д. Слобин, Дж. Грин; под общ. ред.и предисл. д-ра фил. наук А.А. Леонтьева. – М.: "Прогрес", 1976. – 350с. – С.22-23
11. Словарь иностранных слов. – М.:1989. - 624с. – С.247

12. Федорова О.В. Дидактические условия формирования коммуникативной компетенции студентов неязыковых вузов / О.В. Федорова // Межвузовский сборник научных трудов. – Саратов, 2003. – С. 132- 142
13. Фёдорова О.В. Условия формирования коммуникативной компетенции студентов неязыковых вузов: Автореф. дис...к-та пед. Наук / О.В. Фёдорова – Саратов, 2003. – 23 с.